

Сергій Горобець

Житомирський державний університет імені Івана Франка

**КОМПЕТЕНТНІСНА ПАРАДИГМА В ОСВІТІ:
СВІТОВИЙ ДОСВІД, ЗДОБУТКИ
УКРАЇНСЬКИХ І ПОЛЬСЬКИХ НАУКОВЦІВ**

У статті досліджуються світовий досвід, здобутки українських і польських науковців щодо компетентнісної парадигми у площині діяльнісного, соціокультурного, контекстно-інформаційного наукових підходів, що дозволяє говорити про певну узгодженість щодо використання компетентнісної парадигми в українській та польській психолого-педагогічній науці.

Як засвідчує аналіз наукових праць в освітній галузі України, національна модель підготовки фахівців у різних сферах народного господарства спирається на досвід, набутий у європейській системі освіти. Українська освіта використовує поняття "компетентність" та "компетенції" в тому сенсі, який пропонують європейські країни. З огляду на це важливим є вивчення досвіду європейських, зокрема польських, науковців щодо проблеми формування компетентності майбутніх фахівців.

Компетентнісна парадигма в освіті представлена в роботах багатьох вітчизняних і польських науковців, зокрема В. Вілчинської, М. Висоцької, О. Дубасенюк, Є. Іванченко, Х. Квятковської, М. Круль-Фієвської, В. Лісової, В. Т. Лозовецької, Н. Г. Ничкало, М. Новак, О. В. Овчарук, З. Петражинського, М. Романовської, Є. Скібінської, Б. Сліверського, Л. Тураса, В. Фурманека та ін.

Як засвідчує аналіз предметного поля сучасної педагогіки, компетентнісна парадигма [1–18] дедалі більше впливає на розвиток багатьох аспектів педагогічної науки, про що засвідчує аналіз основних аспектів компетентнісної парадигми в освіті як предмета вивчення українських та польських науковців, що є **метою** нашої статті.

Компетентнісна парадигма в її традиційному значенні постає як *компетентнісний підхід*, який у сучасній психолого-педагогічній літературі з теорії професійної освіти реалізується в контексті декількох наукових підходів, зокрема *діяльнісного, соціокультурного, контекстно-інформаційного*.

За визначенням О. А. Дубасенюк та О. В. Вознюка, компетентнісний підхід є узагальненим проявом професіоналізму, в якому поєднуються елементи професійної і загальної культури, досвіду, що конкретизується у певній системі знань, умінь та готовності до професійної діяльності [10, с. 12]. Зауважимо, що поняття "компетентність", "компетенція" у науковій

літературі суттєво відрізняються [9, с. 16], тому їх доцільно вивчати як різнорівневі й окреслювати по-різному.

З погляду *діяльнісного* підходу під поняттям "компетентність" розуміється здатність людини виконувати певний вид діяльності, яка виявляє такі аспекти: глибоке розуміння сутності завдань, що виконуються, і проблем, які потребують вирішення; інформованість щодо досвіду, який є в даній галузі, активне оволодіння його найкращими досягненнями; вміння обирати засоби і способи дії, адекватні конкретним обставинам місця і часу; почуття відповідальності за досягнуті результати; здатність учитися на помилках і вносити корективи у процес досягнення цілей. У межах діяльнісного підходу поєднуються поняття "компетентність" і "готовність", які визначаються не як тотожні, а як зв'язок між внутрішнім потенціалом та реальним його втіленням (внутрішньою сутністю і зовнішнім виявом). Отже, професійна компетентність може розумітися як один із структурних компонентів професійної готовності до конкретного виду діяльності.

Окремі дослідники розглядають професійну компетентність як потенційну готовність розв'язання предметних завдань із "знанням справи". Так, польська дослідниця У. Новацька розглядає компетентність учителя як збалансовану діалектичну єдність когнітивного та чуттєвого, раціонального та практичного (готовність до професійної діяльності), соціального та індивідуального [17].

Зауважимо, що важливо не протиставляти компетентність знанням або умінням, оскільки перше поняття є більш загальним, ніж поняття "знання" або "уміння". Компетентність містить як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти, коли компетентний фахівець повинен не лише розуміти сутність проблеми, але й уміти практично її вирішувати, залежно від конкретних умов застосовувати певний метод вирішення проблеми. Таким чином, компетентність виражає значення традиційної тріади "знання, уміння, навички", інтегруючи їх у єдиний комплекс, і передбачає мобільність знань та критичне мислення. Т. Кроул, С. Камінські, Д. Поделл відзначають, що професіонали відрізняються від інших працівників рівнем компетентності під час прийняття рішень і вмінням правильно орієнтуватися в усіх питаннях, пов'язаних зі своєю безпосередньою роботою [14]. Науковці характеризують професіоналізм як набуту під час навчальної та практичної діяльності здатність до компетентного виконання трудових функцій; рівень майстерності та вправності у певному виді занять, відповідний рівню складності виконуваних завдань.

Отже, згідно з діялісним підходом, поняття "компетентність" окреслюється у психолого-педагогічній науці як обов'язковий компонент, складова професіоналізму, яка супроводжує формування професійних

якостей фахівця будь-якої галузі. Головними характеристиками професійної компетентності у межах вказаного наукового підходу є постійне оновлення знань для успішного вирішення професійних завдань у даний час і в даних умовах, а також здатність фахівця застосовувати наукові та практичні знання до предмета професійної діяльності [4].

Ще один підхід до окреслення компетентності можна охарактеризувати як **соціокультурний**. Представники цього підходу визначають компетентність як результат опанування людиною культурних цінностей цивілізації в цілому та окремої соціальної спільноти. Становлення фахівця та його професіональне зростання завжди відбувається у певному соціальному та культурному оточенні, тому компетентність сучасного фахівця має комплексний, системний, інтегративний характер. Це відбувається з тієї причини, що "...її джерелом є різні сфери культури (духовної, громадської, педагогічної, правової, етичної, екологічної тощо), вона вимагає значного інтелектуального розвитку, включає аналітичні, комунікативні, прогностичні та інші розумові процеси" [7, с. 5].

Зазначимо, що дослідження поглядів польських науковців (М. Круль-Фієвської, К. Карпінської-Шай, В. Вілчинської, А. Питлаж, Х. Квятковської, М. Висоцької, В. Фурманека, І. Шемпруха, Т. Зубжицької-Мацінг) щодо проблеми формування соціокультурної компетентності майбутніх учителів дозволяє зробити висновок, що в структурі компетентності педагога Польщі соціокультурна компетентність також займає важливе місце [17].

Контекстно-інформаційний підхід до визначення компетентності представлений зокрема у наукових роботах А. О. Вербицького, на думку якого "...щоб бути теоретично й практично компетентним, студенту необхідно зробити подвійний перехід: від знака – до думки, а від думки – до вчинку, дії. Перехід від інформації до її використання опосередковується думкою, що і робить цю інформацію знанням" [2, с. 55]. Отже, поняття "компетентність" розглядається як результат постійного переходу від сприйняття інформації до її використання (процес прийняття рішення).

Щодо впровадження в національну систему освіти європейського досвіду, то слід зазначити, що на сьогодні з'явилися нові інструменти й ініціативи, які сприяють реалізації цілей формування загального європейського простору вищої освіти. У результаті з'явилися проекти "Створення спільних (подвійних) дипломів", "Настроювання освітніх структур у Європі" (2000 р.) [8], які постали підґрунтям для розробки університетами певних параметрів, які б забезпечили узгодженість, сумісність та прозорість освітніх програм. За рекомендаціями проектів зазначені параметри формулюються у термінах результатів навчання та компетенцій. У рамках методології проекту результати навчання

визначаються через компетенції, яких набуває студент. Компетенції визначаються як динамічні поєднання знання, розуміння, навичок, здібностей та поділяються на загальні (ключові, життєві) та специфічні для конкретних напрямів навчання [8, с. 4]. У проекті наголошується, що основною метою освітніх програм повинен стати розвиток компетенцій. Отже, поняття "компетенція" є основним результатом освітньої діяльності, здатністю випускника самостійно приймати рішення і цілеспрямовано діяти у професійних та соціально-особистісних ситуаціях.

Аналіз сучасної вітчизняної та зарубіжної педагогічної літератури дозволяє зробити висновок, що на сьогодні існує декілька трактувань поняття "компетенція". Проте, як зазначає С. В. Лісова [6, с. 43], серед багатьох визначень поняття "компетенції" можна знайти спільне, що дозволяє розглядати компетенції у двох аспектах: як єдність теоретичного знання й практичної діяльності на ринках праці; як найбільш універсальну мову для опису результатів освіти.

Спроба систематизувати й узагальнити досвід багатьох країн була здійснена у програмі "Визначення та відбір ключових компетентностей: теоретичні й концептуальні засади", яку запропонувала група європейських експертів. Ними визначено поняття "компетентність" як здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних пізнавальних ставлень і практичних навичок, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, знань та вмінь; всього того, що можна мобілізувати для активної дії [15, с. 5].

У матеріалах ЮНЕСКО окреслене коло ключових компетентностей, що дають змогу особистості ефективно брати участь у багатьох соціальних сферах і які роблять внесок у поліпшення якості суспільства та сприяють особистому успіхові, що може бути застосовано до багатьох життєвих сфер. Ключові компетентності потрібно трансформувати у комплекс знань, умінь, навичок, цінностей та відношень за навчальними галузями й життєвими сферами. Отже, вони повинні розглядатися як кінцевий результат навчання та професійної підготовки фахівця. Так, у доповіді міжнародної комісії з освіти окреслені чотири основні компетенції (навчитися пізнавати, навчитися працювати, навчитися жити разом, навчитися саморозвитку), що дозволяє вирішувати різні життєві проблеми [15, с. 37].

Слід зазначити, що вітчизняні дослідники виокремлюють різні види компетентностей, зокрема професійну, психологічну, життєву, методологічну, культурологічну, комунікативну, громадянську, соціальну, інформаційну, наголошуючи, що професійна компетентність є однією з ключових [5, с. 49].

Під професійною компетентністю розуміють "міру здатності підготовленого фахівця ефективно виконувати виробничі задачі в рамках даної професії, в даному соціально-економічному контексті і конкретній ситуації зайнятості" [11, с. 221], всебічну обізнаність фахівця щодо умов та способів вирішення виробничих проблем, а також уміння професійно грамотно застосовувати свої знання на практиці". На думку В. Т. Лозовецької професійна компетентність є інтегральною якістю, що включає "рівень оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками, а також особистісну компетентність, яка виявляється, перш за все, у комунікативності, творчості і креативності" [11, с. 7]. У цьому ж контексті поняття професійної компетентності представлене у концепції "інтегрованого розвитку компетентності", яка розроблена спільно шведськими й американськими вченими [12]. Автори цієї концепції, застосовуючи системний підхід, визначають компетентність фахівця як інтегративну якість особистості, що включає в себе знання й уміння з різних сфер життєдіяльності людини і потребує розвитку інтелектуальних, соціальних, естетичних, політичних аспектів знань та умінь.

На думку українських науковців, професійна компетентність передбачає високий рівень загального розвитку людини (розуміння певних соціально-політичних і економічних перетворень, науково-філософський світогляд, глибокі знання, висока загальна професійна культура, соціальна активність, зрілі етичні погляди); професійне покликання (творче ставлення до роботи, потреба в одержанні знань, у формуванні вмінь і навичок професійної діяльності); професійно важливі якості (готовність до особистісно-професійного саморозвитку, гуманістична спрямованість діяльності, вміння швидко орієнтуватися у ситуації тощо) [3, с. 181].

Узагальнюючи наведені вище твердження науковців, можна дійти висновку, що професійна компетентність – це комплекс професійних та особистісних якостей фахівця, інтегративний показник ступеня оволодіння професійними знаннями, вміннями, навичками, поєднання професійного досвіду та особистісних компетентностей (креативності, готовності до постійного саморозвитку, самовдосконалення), що дозволяє вирішувати як звичні, так і нетипові проблемні виробничі задачі на високому професійному рівні.

Поняття "професійна компетентність" і "компетенція" взаємопов'язані, як сукупність фактів і явище, що окреслює міру їх вияву, а саме: компетентність – рівень володіння компетенціями. У сучасній науковій літературі прийнято використовувати словосполучення "компетентний фахівець", але "компетенція даного фахівця"; "професійно-технологічна компетентність", але й "професійно-технологічна компетенція"; "інформаційна компетентність", але також "інформаційні компетенції". Як

зазначає О. М. Спірін, ІКТ-компетентність – це підтверджена здатність особистості автономно і відповідально використовувати на практиці інформаційно-комунікаційні технології для задоволення власних індивідуальних потреб і розв'язування суспільно значущих, зокрема професійних, задач у певній предметній галузі або виді діяльності [9, с. 44].

У Польщі дослідженням поняття "інформаційні компетенції", які вивчаються у площині *контекстно-інформаційного підходу*, займаються дослідники М. Дудзікова, Й. Пелаховський, В. Стриковський, Й. Стриковська [13; 18]. Вагомий внесок у розвиток досліджень структури інформаційних компетенцій учителя здійснила польська дослідниця Е. Перзицька, яка дослідила як сутність, так і етапи розвитку інформаційних компетенцій у процесі підготовки майбутніх учителів. Показано, що на компетенції, пов'язані з інформацією, накладаються компетенції комунікативної спрямованості та комп'ютерної грамотності, яких у Польщі виділяють п'ять: планування, організація й оцінювання власного навчання; ефективна міжособистісна взаємодія; ефективна взаємодія в колективі; творчий підхід до розв'язання проблем; вміле користування комп'ютером [17].

Як вважають польські науковці, поняття "професійна компетентність" і "кваліфікація" також не є синонімами. Кваліфікація пов'язується у нашій свідомості зі стандартами виконання професійної діяльності, викладеними у дипломах, сертифікатах тощо. Компетентність же може ніяк не пов'язуватися з офіційним формальним освітнім статусом людини: вона може бути компетентною, наприклад, у побуті, але некомпетентною як фахівець, який, однак, отримав підтвердження певної кваліфікації у вигляді диплома бакалавра чи спеціаліста. Водночас у певній частині випадків професійна компетентність і кваліфікація можуть збігатися. У такому разі це є свідченням того, що випускник вищого навчального закладу цілком підтверджує свою кваліфікацію відповідним рівнем компетентності в обраній галузі професійної діяльності. Таким чином, прийнято об'єднувати поняття "кваліфікація" і "професійна компетентність" в одній особистості.

Відтак можна говорити про певну узгодженість щодо використання компетентнісної парадигми в українській та польській психолого-педагогічній науці, оскільки зазначена парадигма знаходить певне втілення у площині діяльнісного, соціокультурного, контекстно-інформаційного наукових підходів.

Список використаних джерел та літератури

1. Василюк А. В. Польська професійна педагогіка про компетентність вчителя / А. В. Василюк // Шлях освіти.— 1998.— № 4.— С. 20–23.
2. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе: контекстный подход / А. А. Вербицкий.— Москва : Высш. шк., 1991.— 225 с.

3. Вознюк О. В. Відповідальність у структурі компетентності педагога / О. В. Вознюк, М. В. Левківський // Педагогічні науки : зб. наук. пр. Ч. 1.— Суми : СумДПН, 2002.— С. 179–186.
4. Дубасенюк О. А. Концептуальні положення теорії професійної виховної діяльності педагога / О. А. Дубасенюк // Педагогіка і психологія.— 1994.— № 4(5).— С. 90–97.
5. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : бібліотека з освітньої політики / під. заг. ред. О. В. Овчарук.— К. : "К.І.С.", 2004.— 112 с.
6. Лісова С. В. Компетентнісний підхід у вищій освіті: зарубіжний досвід // Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк.— Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011.— С. 34–53.
7. Лозова В. І. Формування педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів / В. І. Лозова // Педагогічна підготовка викладачів вищих навчальних закладів: матеріали міжвуз. наук.-практ. конфер.— Харків : ОВС, 2002.— С. 3–8.
8. Настройка образовательных структур в Европе. Вклад университетов в Болонский процесс [Електронний ресурс]. — Режим доступу : http://www.unideusto.org/tuningeu/images/stories/documents/General_brochure_Russian_version.pdf
9. Основи стандартизації інформаційно-комунікаційних компетентностей в системі освіти України: метод. рекомендації / [В. Ю. Биков, О. В. Білоус, Ю. М. Богачков та ін.]; за заг. ред. В. Ю. Бикова, О. М. Спіріна, О. В. Овчарук.— К. : Атіка, 2010.— 88 с.
10. Професійна педагогічна освіта: компетентнісний підхід : монографія / за ред. О. А. Дубасенюк.— Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2011.— 564 с.
11. Формування професійної компетентності фахівця сфери послуг і туризму : навч.-метод. пос. / [В. Т. Лозовецька, Л. Б. Лук'янова, Л. В. Козак та ін.]; за заг. ред. Лозовецької В. Т.— К. : Вид-во Інституту професійно-технічної освіти АПН України, 2010.— 382 с.
12. Чинапах В. Развитие людских ресурсов и планирование образования / В. Чинапах, Я. И. Лефстедт, Г. Вайлер // Перспективы.— 1990.— № 1.— С. 9–26.
13. Borawska-Kalbarczyk K. Internet jako miejsce uczenia się a kompetencje informacyjne uczniów. [Електронний ресурс] / К. Borawska-Kalbarczyk.— Режим доступу : <http://www.ap.krakow.pl/ptn/refl005/borawska.pdf>.
14. Crowl T. K., Kaminsky S., Podell D. M. Educational Psychology. Windows on Teaching / T. K. Crowl, S. Kaminsky, D. M. Podell. — Brown & Bench mark publishers, 1997.— 416 p.
15. The Definition and Selection of Key Competencies: Theoretical and Conceptual Foundations: Executive Summary.— 2005 [Електронний ресурс].— Режим доступу : <http://www.oecd.org/dataoecd/47/61/35070367.pdf>
16. Dzieci Sieci: kompetencje komunikacyjne najmłodszych: raport z badań / red. nauk. Piotr Siuda, Grzegorz D. Stunzaj.— Gdańsk : Instytut Kultury Miejskiej, 2012.— 230 s.
17. Kompetencje kluczowe w nowoczesnej szkole [Електронний ресурс].— Режим доступу : <http://www.covena.com.pl/nauczyciel/matenaly/index.htm>
18. Strykowski W., J. Strykowska, J. Pielachowski. Kompetencje nauczyciela szkoły współczesnej. Poznań : "eMPi2", 2003.— 180 s.

Sergiusz Gorobec. Paradygmat kompetentisny w edukacji: doświadczenie wszechświatowe, zdobutki ukraińskich i polskich badaczy

W artykule są zbadano doświadczenie wszechświatowe, zdobutki ukraińskich i polskich badaczy stosownie paradygmatu kompetentisnego w płaszczyźnie działalnego, socjokulturalnego, kontekstno-informacyjnego podejścia, co pozwala mówić o pewnej zgodności stosownie wykorzystania paradygmatu kompetentisnego w ukraińskich i polskich psychologo-pedagogicznych badaniach.

Serhii Horobets. The Competent Paradigm in the Education: World Experience, Achievements of the Ukrainian and Polish Scientists

The article presents world experience and achievements of the Ukrainian and Polish scientists concerning the competent paradigm in the frame of the functional, socio cultural, contextual informative scientific approaches. It allows to establish the coordination between usage of the competent paradigm in the Ukrainian and Polish psycho pedagogical science.